

A jövő tudósai

A VÁLLALATI BEÁGYAZÓDÁS ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA HAZAI VONATKOZÁSBAN

THE THEORY AND PRACTICE OF CORPORATE EMBEDDING IN HUNGARIAN CONTEXT

Józsa Viktória

PhD, Nord Consult Kft., Magyar Regionális Tudományi Társaság elnökségi tag
viktoria.jozsa@gmail.com

Kulcsszavak: regionális tudomány, új gazdaságföldrajz, nagyvállalatok, vállalati beágyazódás, ötös csavar

Keywords: regional studies, new economic geography, large companies, corporate embedding, penta (quintuple) helix

Napjaink globalizálódó világának egyik jellemzője a nemzetállamok, nemzetgazdaságok csökkenő, míg a különböző (nemzet alatti és nemzet feletti) regionális szervezetek, valamint a multinacionális nagyvállalatok egyre növekvő szerepe a világszintű (nem csak gazdasági) folyamatok formálásában. Ezzel párhuzamosan helyi, azaz lokális szinten is számos figyelemre érdemes folyamat zajlik, ezek közül az egyik legtöbbit vitatott a nagyvállalati beágyazódás. A nemzetközi szakirodalomban folyamatosan fejlődő és erősödő irányzat a multinacionális vállalatok – mint a globális gazdaság meghatározó tényezői – viselkedésmódjának, ezen belül is beágyazódásának, környezetükkel való kapcsolatainak kutatása. Hazánkban azonban jelenleg még maga a jelenség léte is vitatott. Tanulmányunk fő célja fentiek alapján egy nemzetközi tudományos és szakmai körökben aktuális és élénk vita ismertetése, valamint néhány hazai vonatkozás felvetése.

A társadalom és – azon belül vagy éppen amellel – a gazdaság térbelisége napjaink egyik kiemelt kutatási területe a regionális tudományban. Az új gazdaságföldrajznak nevezett irányzat művelői által egyre jobban megismerjük a teret mint a közgazdaságtan utolsó feltáratlan határterületét (Krugman, 1998), ezen belül is a mikro- (vállalati, szervezeti) és a makro- (nemzeti, nemzet feletti) szín-

tek között elhelyezkedő ún. mezo-, azaz helyi, térségi szintet. A közgazdaságtan térbeliséget lényegében ignoráló „egy pont gazdaság”-szemléletéhez képest ezek a kutatási irányok markáns fordulatot jelentenek. A szervezetek társadalmi környezetéről szóló vita kiindulópontja az, hogy az intézmények, mint „az emberek által tervezett és alkotott kényszerek” (North, 1991), amelyek a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyokat meghatározzák, egyben alapvetően formálják a gazdasági szereplők viselkedésmódját és stratégiáit is. A gazdasági élet bizonytalanságaival, valamint az innovációs folyamatok koordinációs problémáival szemben a vállalatok hajlamosak a már beállt, biztosnak tűnő gyakorlatokhoz és társadalmi normákhoz fordulni orientáció és jó gyakorlat céljából. Az innováció kapcsán felmerül a kérdés, hogy maga a kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenység is globalizálódik-e, vagy jellemzője inkább a szigetszerű, a legnagyobb központokba település, és csak eredményei terülnek szét a termelési folyamatban. Az egyik irányzat szerint a multinacionális vállalatok olyan „footloose” szervezetek, amelyek a globálisan egybefüggő gazdaság hálójában lebegnek (Ohmae, 1989). A másik vélekedés szerint viszont a multinacionális nagyvállalatok valójában százlábúra (millipede) hasonlítanak, amelynek lábai a különböző regionális és nemzeti szintű környezetben, küzdőtereken működő leányvállalatok (Heidenreich, 2012). Nemzetközi tudományos körökben a vita négy fő témában és több tudományterületen zajlik a vállalati beágyazottság (corporate embeddedness) kapcsán. Az első témakör a beágyazottságról magáról szól, és fő kérdése a társadalmi környezet vállalatokra gyakorolt hatásának túl- vagy alábecslése. A második a nemzeti termelési és innovációs rendszerek és azok szerepe, jelentősége. Harmadik témaként, főként a regionális tudományban, az intézmények mellett a szervezetek közötti hálózatok és informális kapcsolatok szerepe, jelentősége említendő, amelyek a regionális szereplők társadalmi, szervezeti és kognitív „közelség”-ének eredményeként jönnek létre. Végül pedig, főként a nemzetközi üzleti tudományokban, az üzleti hálózatok és általában a nemzeti szintű szabályozások kiemelt szerepéről szóló, eltérő értelmezések és vélekedések emelendők ki.

A rendszerváltás után a piacgazdasághoz való visszatéréssel hazánk visszatért a regionális egyenlőtlenségeknek a piacgazdaságokra jellemző trendjére is a korábbi relatív kiegyenlítettséghez képest. A térfolyamatokat egyértelmű divergencia kísérte (Nemes Nagy, 2005). A 21. század elején a magyar gazdaság duális szerkezetéről, a külföldi működő tőkééről (Vámpár, 2013), az egyetemek (Mezei K., 2001), (ön)kormányzatok (Mezei C., 2008) szerepéről, az ipar átalakulásáról (Barta, 2002), a tudásteremtésről (Lengyel, 2004), valamint a be nem ágyazódott, szigetszerűen működő nagyvállalatokról (cathedrals in the desert), és a beruházások exportenklávé jellegéről (Mészáros, 2004) számos írás született. Ezek a szervezetek, és általuk a külföldi működő tőke természetszerűen hozzájárulhatnak a társadalom és gazdaság egyenlőtlen térbeli fejlődéséhez. A nagyvállalati beágya-

zódás folyamatának érdemi (f)elismerése, kutatása, mérési, esetleg modellezési lehetőségeinek feltárása, meghatározása azonban hazánkban még várat magára. A nemzetközi szakirodalom jellemzően a vállalati beágyazottság állapotának (corporate embeddedness) kérdéskörével foglalkozik, míg Kelet-Közép-Európa országaiban a vállalati beágyazódás folyamatára (corporate embedding) indokolt nagyobb figyelmet fordítani a kezdeti kutatások során. További érdekes kutatási terület, hogy van-e sajátos, a régióra jellemző út a vállalati beágyazódás kapcsán, vagy csak megkésetttség van az Enyedi György által az urbanizáció szakaszai kapcsán leírt „mélyhűtött szuburbanizációhoz” hasonlóan (Enyedi, 2011). A hazai szakirodalomban napjainkban még a vállalati beágyazódás fogalmi meghatározására vonatkozóan sem történtek jelentősebb kísérletek.

A VÁLLALATI BEÁGYAZÓDÁS FOGALMI MEGHATÁROZÁSA

Enyedit idézve Nemes Nagy József a mai regionális tudományt *transzdiszcipli-náris tudáskészletként* határozza meg, és a fogalmi és értelmezési dezintegrált-ságot az egyes szakterületek közötti és a szakterületeken belüli napi szakmai és tudományos együttműködések egyik legerősebb gátjaként említi (Nemes Nagy, 2009). Fentiek alapján tehát szükséges a vállalati beágyazódás mint folyamat és a beágyazottság mint állapot fogalmának meghatározása, mielőtt további elem-zésekbe bocsátkoznánk. A nemzetközi szakirodalom következetesen a Polányi Károly által 1944-ben leírt értelmezésre utal vissza, amelyet a szerző arra használt, hogy a hagyományos, intézményesen beágyazott társadalmakat a modern, be nem ágyazott piaci társadalmaktól megkülönböztesse: „ahelyett, hogy a gazdaság lenne beágyazódva a társadalmi kapcsolatokba, a társadalmi kapcsolatok vannak beágyazódva a gazdasági rendszerbe” (Polányi, 1944). Polányival ellentétben Mark Granovetter egy kevésbé szerkezeti, inkább kapcsolati értelmezését adta a beágyazódásnak, miszerint a gazdasági viselkedés személyek közötti kapcsolatok hálózatába van ágyazódva (Granovetter, 1985). Dinamikus, folyamat- és gyakorlat- (tapasztalat-) alapú megközelítést javasolt, amely a már előzetesen is létező szerkezetekre (vagy hálózatokra) és kompetens, nagy tudásvagyonú társadalmi szereplők közvetlen tapasztalatára épített. Jens Beckert a két, fentiekben említett, azaz a szerkezeti és a kapcsolati megközelítések metszetét adta meghatározásával, amely szerint „a beágyazottság a gazdasági környezetben születő döntések társadalmi, kulturális, politikai és kognitív strukturálódására utal, és az adott szereplő társadalmi környezetével való felbonthatatlan kötelékére mutat rá” (Beckert, 2003). Richard R. Nelson pedig még ennél is tovább ment, és a vállalatok és az őket körülvevő társadalmi környezet egymásra hatásáról, egymást formáló koevolúcióként, együttes változásként értelmezhető folyamatairól írt (Nelson, 1994). A beágyazódást, mint sok más, a regionális tudományban is

felbukkanó kifejezést, számos más tudományterületen is alkalmazzák. Az élet-tudományokban a beágyazódás az embrionális fejlődés egyik első, kezdeti szakasza. A műszaki és földtudományok terén az ember-környezet-klíma kapcsolat vizsgálata során történészek, ökológusok, klímakutatók is használják a fogalmat az időkapszulák keletkezésének leírásánál a jég által magába zárt apró levegő-buborékokra vonatkozóan, amelyek tartalmazzák a beágyazódás idejét jellemző légköri szennyező anyagokat, vegyületeket és port. Polányi a beágyazódás meghatározásakor a bányaföldtanban a kőszén és az azt körülvevő kőzet kapcsán használatos fogalmat használta a metafora alapjaként, mivel munkássága során alaposan tanulmányozta az angol gazdaságtörténetet és annak meghatározó technológiáit. A társadalomtudományokban pedig a szociológia és a közgazdaságtan is használja a fogalmat, például a szociális/társadalmi innováció és azon belül a társadalmi vállalkozások kutatása (Fábri, 2013), a társadalmi tőke és innováció hálózati alapú megközelítése kapcsán (Csizmadia, 2009), vagy az új gazdaszociológia és a szocioökonómia különböző áramlatait összekötő kulcsfogalomként (Szántó, 1994).

A *beágyazódás egyik alapkérdése*, hogy pontosan hová ágyazódik be egy adott személy vagy szervezet, esetünkben vállalat. Természetesen a mindezeket körülvevő térbe, környezetbe. Itt elsőként az általános térértelmezés két jellegzetesen elváló modelljét, az abszolutista (a tér mint tartály) és a relativista (a tér mint viszonyrendszer) szemléletet kell megemlítenünk, amelyek együtt vannak jelen a társadalmi tér kutatásában. Az általános térfogalom számos konkrét térre bontható, mint például természeti, gazdasági, társadalmi, politikai, építészeti, egzisztenciális tér, főként jelentéstartalmuk, szintjeik, méretük alapján. Nemes Nagy a térelemek jellege (tartalma, minősége) szerint meghatározott tereket összefoglalóan objektív (reális) tereknek nevezi, ezen belül is megkülönbözteti az anyagi és nem anyagi (szellemi) tereket, valamint kiemelten a társadalomnak a földi térhez kötött, lokalizált „külső” terét és az egyes társadalmi szférák „belső” tereit. Ezeknek a tereknek az együttlétezése és megkülönböztetése véleménye szerint a regionális tudomány egyik legalapvetőbb elméleti momentuma. A külső tér alapvetően a rögzített térelemekhez kötődő földrajzi tér, és az ahhoz kötődő viszonyrendszer, lokalizáció. Elsősorban anyagi, tárgyi elemek kötődnek hozzá, főként épületek, létesítmények formájában, valamint a természeti környezet elemei. A külső térhez kapcsolódó területi kutatások megfigyelési egységei a lehatárolt térrészek (például régiók, települések), amelyekhez rendelve vizsgáljuk a gazdasági, társadalmi, egyéb jellemzőket. A gazdaság szereplői, a társadalom különböző csoportjai ugyanakkor maguk is sajátos, a földrajzi helyhez kötéstől elválasztott tereket generálnak, amelyeket belső tereknek nevezünk (Nemes Nagy, 2009). A belső tér a bővülő társadalmi munkamegosztás során létrejövő és egyre határozottabban elkülönülő társadalmi szférák, ágazatok formációja, speciális belső mozgástörvényekkel, szabályokkal, értékekkel elkülönülő rétege-

ket alkotva. Hasonló dualizmust ír le Korompai Attila (1995) a geológiai, illetve közösségi tér megkülönböztetésével és Kovács Csaba (1971) a földrajzi, illetve a gazdasági tér kapcsán. A külső és belső tér azonosságára és különbözőségére jó példa két gazdálkodó egység „közelségének” és „együtthatásának” vizsgálata, amely „proximity” és „relatedness” címszavak alatt a nemzetközi, új gazdaság-földrajzhoz kötődő szakirodalom egyik kiemelt és aktuális kutatási irányzata (Boschma–Capone, 2016).

A legfejlettebb területeken azonban a demokratizálódás és decentralizáció folyamataival összhangban a belső terek „visszakényszerülnek” a külső térbe, felértékelődik a lokalitás, regionalizálódás, az intenzív térszervezés, ami a beágyazódás folyamatát is jellemzi. Számos jeles szerző írta már le a szellemi tőke, társadalmi tőke, területi tőke, innovációs miliő kapcsolatát az adott lokalitással (Hamvas Béla öt génusza [1988], Roberto Camagni területi tőkéje [2009], Bartke István területi egyensúly modellje [2001]), kiemelve az egyik legújabb kötetet, amely a területi tőke és a városfejlődés izgalmas viszonyát elemzi egy hazai sikertörténet, Győr Megyei Jogú Város példáján (Rechnitzer, 2016). Fentiek alapján a szerző meghatározásában a vállalati beágyazódás olyan, adott külső és/vagy belső térben játszódó folyamat, amelynek során egy adott gazdasági szervezet és az azt körülvevő közeg közötti meghatározottság egyre erősödő mértékű (mélységi vagy vertikális irányú), és egyre több területre terjed ki (minőségi vagy horizontális irányú). A vállalati beágyazottság a vállalati beágyazódás folyamata során elért állapot, amely az adott vállalat és az azt körülvevő közeg közötti külső és/vagy belső térben megjelenő meghatározottság fokával (mélység) és minőségével (kiterjedés) jellemezhető (Józsa, 2017).

A beágyazódáshoz hasonló komplex fogalmaknak nemcsak a meghatározása, de a leírása, mérése, esetleges modellezése is nehézséget okoz. Napjainkban a regionális tudományban a módszertanok harca zajlik, az elméleti és módszertani hullámok egymást váltják, de két alapvető kategória, az elméleti indíttatású és szemléletű, valamint a gyakorlatorientált határozottan elkülöníthető. Központi helyet foglalnak el az összehasonlító (komparatív) szemlélet és a kiemelt elemzési eszközök, a modellek. A „földrajz első törvénye”, az autokorrelált társadalmi tér alapján a térbeli egymásra hatások az egymáshoz nagyon közeli, szomszédos helyek között a legvalószínűbbek (Tobler, 1970). A kérdés az, hogy napjaink globalizált társadalmában és gazdaságában, a széles körben elterjedt „térlegyőzési technikák”, például a közlekedési és telekommunikációs eszközök alkalmazása mellett a „közelhatás” és az együttmozgás milyen jelenségekben és területi szinte(ke)n figyelhető meg, és milyen mértékű, számszerűsíthető-e, és ha igen, hogyan. A területi vizsgálatokat alapvetően a külső terekre vonatkozó kutatások uralják. Ez alól a szerző szándéka szerint kivételt képez ez a tanulmány, amelyben a következőkben bemutatott modellekben mind a belső, mind a külső tér elemzése és összekapcsolása szerepel.

A VÁLLALATI BEÁGYAZÓDÁS GYAKORLATA

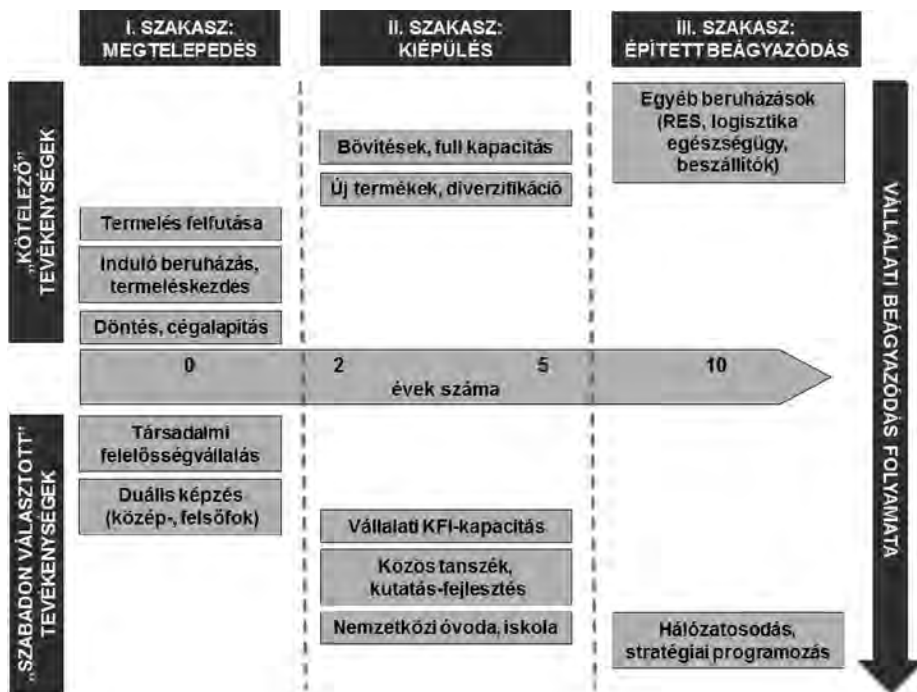
Hogyan is zajlik mindez a gyakorlatban? A tanulmányban legtöbbször az ún. hármas, négyes és ötös hélix (csavar) innovációs modellekre hivatkozunk, amelyekben a gazdaság, kormányzat és tudomány alapvető hármasához (Etzkowitz–Leydesdorff, 2000) a négyes modellben a társadalom, az ötösben pedig a természeti és az épített környezet kapcsolódik (Carayannis et al., 2012). Tér és társadalom viszonyrendszerében először is fontos tisztáznunk, hogy ki, mi, miért, hogyan és hová ágyazódik be, ha beágyazódik egyáltalán. Beágyazódnak-e tehát a nagyvállalatok térben és időben környezetükbe, és ha igen, pontosan hová? A külső, fizikai térbe vagy a belső térbe, netalán mindkettőbe? Hogyan ismerhető fel, írható le, modellezhető a vállalati beágyazódás folyamata, ha egyáltalán modellezhető? Az ún. „keleti Detroit” (Edmondson, 2005) országoknak van-e sajátos gyakorlatuk, fejlődési útjuk? További kérdések, hogy a nagyvállalatok hozzájárulnak-e hazánk duális gazdasági szerkezetének oldásához, vagy éppen erősítik azt? Támogatják-e a telepítési és az azokat követő újabb és újabb beruházási döntések a gazdagság (fejlettség) és a szegénység (elmaradottság) napjainkban jellemző markáns térbeli összpontosulását az ún. konvergenciaklub vagy ikercsúcs-elmélet alapján? Fenti kérdések részletes kutatása és teljes körű megválaszolása a jövő feladata. Ennek a tanulmánynak a közvetlen célja a hazánkban működő nagyvállalatok települési környezetükben történő vizsgálata a következőkben bemutatott, vállalati-települési szintű esettanulmányokon keresztül. Ezek az esettanulmányok az empirikusan tapasztalható, valós idejű folyamatok mérlegre tétele, tudományos módszerekkel történő leírása, igazolása és összehasonlítása alapján készültek, majd azok alapján általános modelleket alkottunk. A cél egyrészt a dinamikus beágyazódási folyamat, másrészt a beágyazottság állapotának mérése és modellezése volt, amely a kvantitatív-kvalitatív vita feloldására tett próbálkozásként is értelmezhető, a beágyazottság „puha” fogalmának kvantifikálásával. A bemutatott modellek alapját három magyarországi esettanulmány, az Audi Hungaria Motor Kft. győri, a Mercedes Benz Manufacturing Kft. kecskeméti és a Robert Bosch vállalatcsoport miskolci letelepedése (Józsa, 2014) és folyamatos fejlesztéseinek vizsgálata képezte. Mindhárom vállalat német többségi tulajdonú és németországi székhellyel rendelkezik, a Bosch-csoport magyarországi leányvállalatai a járműiparon kívül más üzletágban is tevékenykednek (például kéziszerszám-gyártás). A három példa jól reprezentálja a német nagyvállalatok magyarországi letelepedését és beágyazódását, hiszen a földrajzi fekvés, a régió gazdasági fejlettsége és szerkezete, a termelési láncban való elhelyezkedés (két OEM, azaz végtermékgyártó, és egy Tier-1, azaz első szintű beszállító vállalat), és a letelepedés időbelisége és módja szempontjából is eltérőek. Az Audi az egyik „első fecskéként” a rendszer-váltás után nem sokkal barnamezős beruházást megvalósítva telepedett le Győrben 1993-ban, a Robert Bosch-csoport zöldmezős beruházással a 2000-es évek

elején két különböző üzletágban hozott létre termelési kapacitást Miskolcon, a Mercedes-Benz 2008-ban döntött gyártóüzem létrehozása mellett Kecskeméten, szintén zöldmezős beruházással.

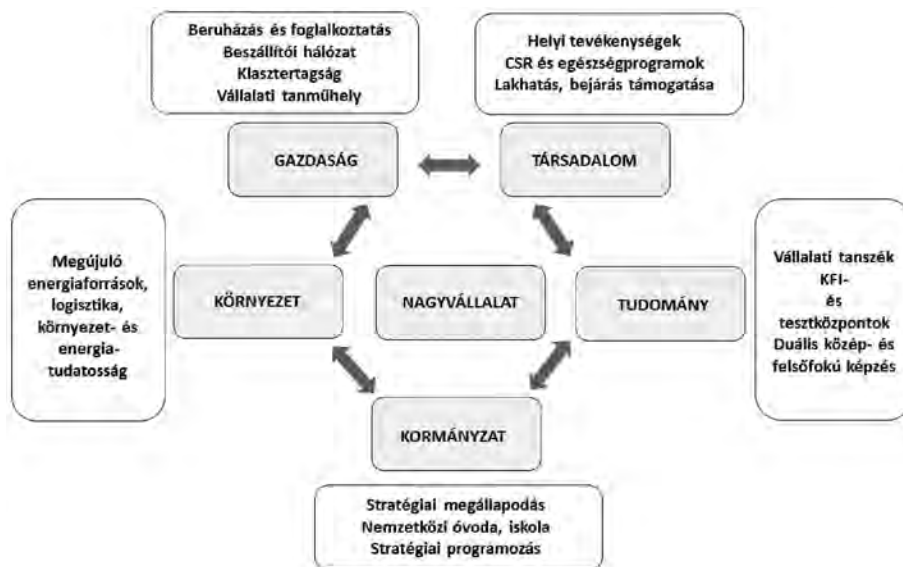
A *beágyazódás folyamata*, mint a legtöbb esemény, nem pillanatszerű, hanem események sorozata, azaz időbeli kiterjedése van. Térbeli kiterjedése is van, hiszen a termelési kapacitás helyszínén túlmenően, a gyárkapun kívül is megvalósulnak a beágyazódás egyes eseményei. A térbeli terjedés általános modelljéhez hasonlóan a beágyazódásnak is egyetlen terjedési centruma, egy kiindulási helye van, ami az adott nagyvállalat helyi telephelye. A háromtengelyű (változós) modell esetében az idő és a távolság mellett az innováció idő- és térbeli terjedési folyamatához képest a harmadik tengelyen a beágyazódás során aktívan együttműködők (közvetlenül érintettek) és az annak lehetőségeit igénybe vevők (közvetetten érintettek) találhatók. A terjedési folyamatok többségére jellemző az elfogadók arányának a centrumtól való távolság növekedésével párhuzamos csökkenése, valamint időbeliség vonatkozásában a folyamatok lassú (be)indulását követően egy gyorsulás, majd a telítődés közelében egy lassulás. Fenti elméletekre és gondolatokra támaszkodva a következőkben bemutatott modell egy nemzetközi szinten is új módszertant javasol, amelynek újdonságtartalma megközelítésében (a nagyvállalat központba állítása és települési, befogadó környezetében történő elemzése), módszertanában (az ún. ötöscsavar-modell alkalmazása és adaptálása) és szemléletmódjában (dinamikus, folyamatalapú és helyi szintű) rejlik. Véleményünk szerint induktív módon, az egyedi esetekből az általános felé haladva, modelleket alkotva lehet a legjobban leírni mind a beágyazódás dinamikus jelenségét, mind pedig a beágyazottság állapotát, annak minőségét, mélységét. A beágyazódás folyamatánál szükséges az egyes lépések és szakaszok meghatározása, azok megjelenítése, a sorrendiség, egymásra épülés érzékeltetése, valamint az időtényező megjelenítése (1. ábra). Szükséges továbbá különbséget tenni az elsődleges, a termeléshez közvetlenül kapcsolódó, azt szolgáló ún. „core” és a kiegészítő, a termeléshez nem közvetlenül kapcsolódó, ún. „non-core” tevékenységek között, amelyek nagyban hozzájárulnak a helyi gazdaságfejlesztésben egyre inkább előtérbe kerülő endogén fejlesztési tényezők kiépüléséhez, megerősödéséhez (Káposzta–Nagy, 2012).

A *beágyazottság állapotának* leírására módszertanilag egy több tényezőt, szereplőt és a közöttük lévő kapcsolatokat is bemutató, azt valamennyire összehasonlíthatóvá tenni képes, kvantifikált modell a legmegfelelőbb. Erre a már hivatkozott quintuple helix (ötös csavar) modellt választottuk alapul, amely a vizsgált jelenségnek mind a hálózatosodást, mind az innovációt generáló karakterét visszaadja. A megalkotott általános modell a nagyvállalatot a helyi környezet szereplőjeként ábrázolja, kapcsolódási pontjait, konkrét tevékenységeit is megjelenítve az egyes szférák szereplőivel (2. ábra), ez egyben újdonságtartalma is a hagyományos ötöscsavar-modellhez képest. Meglátásunk szerint a gazdaság, társadalom, (ön)-kormányzat és tudomány az ún. belső tér elemei, míg a természeti és épített környe-

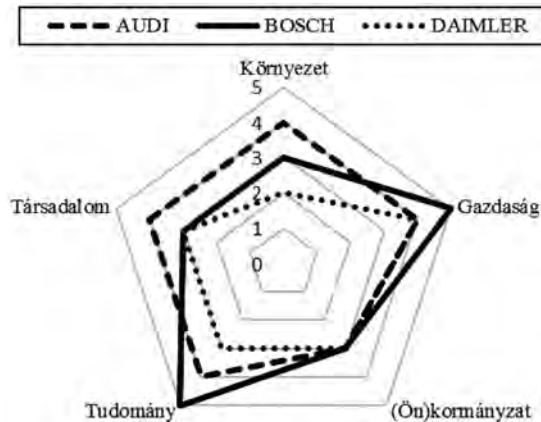
zet a külső teret képezik, a nagyvállalat pedig a különböző együttműködéseken, tevékenységeken keresztül mindkét térbe be van ágyazódva. Amennyiben mérni szeretnénk a beágyazottság mértékét, minőségét, mélységét, abban az esetben az egyes folyamatokat, tevékenységeket valamilyen módon számszerűsíteni szükséges. Ezt helyi, települési szinten kell megtennünk, ami statisztikai adatok alapján több okból is nehézkes, szinte kivitelezhetetlen. Példaként említhető a területi fejlettség fogalma, amely sokdimenziós és sokmutatós rendszerekkel mérhető, vagy a GDP (Gross Domestic Product), amely területi szintű, ezen belül is települési, térségi szintű vizsgálatra csak nagyon korlátozottan alkalmas, főként a hozzáférhető adatok korlátozottsága miatt (Dusek–Kiss, 2008). A kvantitatív módszertan további korlátja esetünkben, hogy a mérési módszertan konkrét számadatokra, azokból képzett mutatókra épül, alapvetően statikus jellegű. Emellett külön részterületként kezeli a gazdaságot, a humán szférát, a politikai intézményrendszert és a környezeti állapotot. A többváltozós matematikai-statisztikai eljárások (Sikos, 1984) is alkalmasak összetett és rejtett, többdimenziós és többmutatós fogalmak mérésére, számszerűsítésére, de mivel a beágyazottság esetében a kiinduló információ a területi adatmátrix lenne, szintén alapvető problémaként és akadályként fogalmazódik meg egyrészt, a települési és vállalati szintű adatok rendelkezésre állása, hozzáférhetősége, másrészt pedig ezeknek az adatoknak az „érzékenysége”, nem publikus volta. Fentiek alapján a (nagy)vállalati beágyazottság mint összetett jelenség elemzésére, leírására folyamat szemléletű, kvalitatív alapú módszertant választottunk, amely a vállalat és környezete közötti konkrét kapcsolódásokon, tevékenységeken alapul, és az egyes tevékenységeket egy pontrendszerben számszerűsítettük, amelynek értékskálája 0–5 közötti. Hasonló pontrendszert a nemzetközi módszertan is használ (Johannisson et al, 2002), ám az egyes értékek értelmezése és a vizsgált tényezők komplexitása eltérő. A megalkotott modell előnye, hogy átláthatósága okán egyértelmű, akár nemzetközi szintű összehasonlítást tesz lehetővé területi, időbeli, szektorális metszetekben, és az egyes eredmények jól megjeleníthetők és könnyen leolvashatók. A 3. ábra a három vizsgált vállalat beágyazottsági fokának összehasonlító ábrázolása, az egyes értékek jelentései az ábra alatt találhatóak. Kiemelve néhány eredményt, az Audi és a Bosch beágyazottsága erősebbnek bizonyult, ám a Mercedes relatív hátránya az időbeliséget figyelembe véve nem mondható jelentősnek, ami a beágyazódás folyamatának felgyorsulására utal. Az Audi beágyazottsága mondható a legkiegyensúlyozottabbnak, a Bosch esetében kiemelkedik a gazdaság és a tudomány, amely első szintű beszállítóknál jellemző, egyrészt a beszállítói piramisban való elhelyezkedés és ezáltal a nagyobb beszállítói (Tier-2 és 3) hálózat okán, másrészt a nem kizárólag a vállalati központban végzett kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységek miatt. A Mercedes esetében a tudományon belül a duális felsőoktatás kiemelkedő, ám a KFI- (kutatás-fejlesztési és innovációs) tevékenységek hiánya egyelőre alacsonyabb beágyazottságot eredményez.

1. ábra. A vállalati beágyazódás folyamatának modellje

2. ábra. A vállalati beágyazottság állapota és tevékenységei

Jelmagyarázat:

0 = nincs kezdeményezés

1 = van rá *policy* vállalaton belül

2 = van informális együttműködés (pl. személyes kapcsolatok)

3 = van formalizált együttműködés (pl. kamara, egyesület)

4 = van intézményesült, intézményközi együttműködés (pl. közös tanszék, projekt, beszállítói szerződés)

5 = hálózati szintű, intézményesült együttműködés van (pl. klasztertagság, konzorciumi projekt)

3. ábra. A beágyazottság összehasonlító modellje három vállalat esetében

ÖSSZEFOGLALÁSKÉNT

A nagyvállalatok egyre aktívabbak helyi környezetükben és a termelési tevékenység mellett egyre több, egyre szélesebb körű tevékenységet végeznek. Ezt a folyamatot beágyazódásnak is nevezhetjük, ha egyértelműen meg tudjuk határozni, mit értünk a beágyazódás folyamata és a beágyazottság állapota alatt. A bemutatott meghatározások és modellek megerősítik Rechnitzer János következtetését, miszerint „a győri modell adott, a jelenlegi hármas csavarhoz (egyetem, Audi, város) rá kell kötni egy újabb »menetet«, ez pedig a *városi közösségek*, így négyes csavarrá (Quadruple Helix) »vágni« a kialakult együttműködést, ...” (Rechnitzer, 2016). Ennek a megállapításnak a kiegészítését javasoljuk az ötödik csavarral, amely a természeti és épített környezet. A tanulmányban felvetett gondolatok mentén pedig javasoljuk a vállalati-települési jó gyakorlat(ok) elemzése, modellezése alapján további kutatások elvégzését. Ezek eredményei nagyban hozzájárulhatnak a szakpolitikák, területi és ágazati tervezők részére stratégiai dokumentumokban megtervezhető és a gyakorlatban bevezethető új intézkedések meghatározásához hazánk területi kiegyenlítettségének és versenyképességének növelése céljából.

IRODALOM

- Barta Gy. (2002): *A magyar ipar területi folyamatai, 1945–2000. (Studia Regiorum sorozat)* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó
- Bartke I. (2001): A területi egyensúlyok. *Tér és Társadalom*, 15, 1, 25–38. DOI: 10.17649/TET.15.1.786 <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/786>
- Beckert, J. (2003): Economic Sociology and Embeddedness: How Shall We Conceptualize Economic Action? *Journal of Economic Issues*, 37, 3, 769–787.
- Boschma, R. A. – Capone, G. (2016): Relatedness and Diversification in the European Union (EU-27) and European Neighbourhood Policy Countries. *Environment and Planning C.*, 34, 4, 617–637. DOI: 10.1177/0263774X15614729 <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/344484>
- Camagni, R. (2009): Territorial Capital and Regional Development. In: Capello, R. –Nijkamp, P. (eds.): *Handbook of Regional Growth and Development Theories*. Cheltenham: Edward Elgar, 118–132. DOI: 10.4337/9781848445987 https://www.researchgate.net/publication/286184330_Territorial_capital_and_regional_development
- Carayannis, E. G. – Barth, T. D. – Campbell, D. F. J. (2012): The Quintuple Helix Innovation Model: Global Warming as a Challenge and Driver for Innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 1, 2, DOI: 10.1186/2192-5372-1-2 <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/2192-5372-1-2>
- Csizmadia Z. (2009): *Együttműködés és újítóképesség*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Dusek T. – Kiss J. P. (2008): A regionális GDP értelmezésének és használatának problémái. *Területi Statisztika*, 3, 264–280. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2008/03/dusek_kiss.pdf
- Edmondson, G. (2005): Detroit East. *Business Week*, 25 July 25/1 August.
- Enyedi Gy. (2011): A városnövekedés szakaszai – újragondolva. *Tér és Társadalom*, 25, 1, 5–19. http://epa.oszk.hu/02200/02251/00042/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom3533.pdf
- Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L. (2000): The Dynamics of Innovation: From National Systems and “Mode2” to a Triple Helix of University–Industry–Government Relations. *Research Policy*, 29, 109–123. DOI: 10.1016/S0048-7333(99)00055-4 <http://www.oni.uerj.br/media/downloads/1-s2.0-S0048733399000554-main.pdf>
- Fábrí Gy. (2013): A szociális innováció kettős értelméről. *Magyar Tudomány*, 174, 8. 1005–1007. <http://www.matud.iif.hu/2013/08/19.htm>
- Granovetter, M. (1985): Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, 3, 481–510. https://sociology.stanford.edu/sites/default/files/publications/economic_action_and_social_structure.pdf
- Hamvas, B. (1988): *Az öt géniusz – A bor filozófiája*. (Életünk könyvek) Szombathely: Életünk Szerkesztősége
- Heidenreich, M. (2012): Introduction: The Debate On Corporate Embeddedness. In: Heidenreich, M. (ed.): *Innovation and Institutional Embeddedness of Multinational Companies*. Cheltenham: Edward Elgar <https://www.elgaronline.com/view/9780857934321.00010.xml>
- Johannisson, B. – Ramírez-Pasillas, M. – Karlsson, G. (2002): The Institutional Embeddedness of Local Inter-firm Networks: A Leverage for Business Creation. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 14, 4, 297–315. https://www.researchgate.net/publication/247501598_The_Institutional_Embeddedness_of_Local_Inter-Firm_Networks_A_Leverage_for_Business_Creation
- Józsa V. (2014): A Robert Bosch csoport miskolci letelepedése és beágyazódásának folyamata. *Tér és Társadalom*, 28, 199–213. <http://real.mtak.hu/17432/1/2616-6923-1-PB.pdf>

- Józsa V. (2017): *A nagyvállalati beágyazódás vizsgálata helyi szinten három magyar nagyváros példáján*. Egyetemi doktori disszertáció, Szent István Egyetem, Gödöllő https://szie.hu/file/tti/archivum/Jozsa_Viktoria_ertekezes.pdf
- Káposzta J. – Nagy H. (2012): Az endogén fejlődés és a lokalizáció gazdaságfejlesztésének összefüggései. In: Farkas A. – Kollár Cs. – Laurinyecz Á. (szerk.): *A filozófia párbeszéde a tudományokkal: a 70 éves Tóth Tamás professzor köszöntése*. Budapest: Protokollár Tanácsadó Iroda, 136–137.
- Korompai A. (1995): *Regionális stratégiák jövőkutatási megalapozása. (Regionális tudományi tanulmányok 1)* Budapest: ELTE http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_01/REF-RTT1.htm
- Kovács, Cs. (1971): Társadalmi-területi munkamegosztás. Tér és gazdaság. In Sáfalvi B. (szerk.): *Válogatott tanulmányok a gazdasági földrajzból*. Budapest: Tankönyvkiadó, 205–242.
- Krugman, P. (1998): Space: The Final Frontier. *Journal of Economic Perspectives*, 12, 2, 161–174. DOI: 10.1257/jep.12.2.161 <http://math.stanford.edu/~lekheng/krugman/space.pdf>
- Lengyel B. (2004): A tudásteremtés lokalitása: hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. *Tér és Társadalom*, 2, 51–71. http://www.epa.oszk.hu/02200/02251/00016/pdf/EPA02251_Ter_es_tarsadalom1887.pdf
- Mezei C. (2008): *The Role of Hungarian Local Governments in Local Economic Development. (Discussion Papers No. 63)* Pécs: Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences
- Mezei K. (2001): Az egyetemek helye és szerepe a regionális gazdaságfejlesztésben In: Mezei C. (szerk.): *Évkönyv 2001*. Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 56–68.
- Mészáros Á. (2004): A magyarországi közvetlen külföldi működőtőke-beruházások exportenklávé jellege. *Külgazdaság*, 48, 4, 48–59. <https://core.ac.uk/download/pdf/12354869.pdf>
- Nelson, R. R. (1994): The Co-evolution of Technology, Industrial Structure, and Supporting Institutions. *Industrial and Corporate Change*, 3, 1, 47–63. DOI: 10.1093/icc/3.1.47 https://www.researchgate.net/publication/247576456_The_Co-Evolution_of_Technology_Industrial_Structure_and_Supporting_Institutions
- Nemes Nagy J. (2005): *Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai*. <http://geogr.elte.hu/REF/PDF/nnj-hullamok.pdf>
- Nemes Nagy J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- North, D. C. (1991): Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5, 1, 97–112. DOI: 10.1257/jep.5.1.97 <http://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.5.1.97>
- Ohmae, K. (1989): Managing in a Borderless World. *Harvard Business Review*, May-June, <https://hbr.org/1989/05/managing-in-a-borderless-world>
- Polányi K. (1944): *The Great Transformation – The Political and Economic Origins of Our Time*. New York: Farrar & Rinehart http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/pdf_4/Great_Transformation.pdf
- Porter, M. E. (2000): Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy, *Economic Development Quarterly*, 14, 1, 15–34. DOI: 10.1177/089124240001400105 https://www.researchgate.net/publication/51992969_Location_Competition_and_Economic_Development_Local_Clusters_in_a_Global_Economy
- Rechnitzer, J. (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. (Studia Regionum sorozat) Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó
- Sikos T. T. (szerk.) (1984): *Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban*. (Földrajzi tanulmányok 19) Budapest: Akadémiai Kiadó

- Szántó Z. (1994): A gazdaság társadalmi beágyazottsága. *Szociológiai Szemle*, 3, 141–145. <http://www.szociologia.hu/dynamic/9403szanto.htm>
- Tobler, W. R. (1970): A Computer Model Simulating Urban Growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46, 234–240. DOI: 10.2307/143141 http://www.geog.ucsb.edu/~tobler/publications/pdf_docs/A-Computer-Movie.pdf
- Vápár J. (2013): A német működőtőke-befektetések Magyarországon, *Tér és Társadalom*, 27, 1, 129–144. <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/download/2509/4648>